

7. Ushchuk, I. P. (2004). *Ukrainska mova*. [Ukrainian language]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГАМЗА Анна Володимирівна – аспірант кафедри теорії і методик початкового навчання Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: формування у молодших школярів текстотворчих умінь у процесі вивчення дієслова.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HAMZA Anna Volodymyrivna – postgraduate student of the Department of theory and methods of elementary education Rivne state humanitarian University.

Circle of research interests: the formation in pupils of textasvchar skills in the process of learning of the verb.

УДК 316.477: 378

ГОРОХОВА Галина Іванівна –

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
e-mail: ggorohova@kspu.kr.ua

**САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Однією з найголовніших цілей на шляху розкриття сутності поняття «кар'єра» і значення цього явища в сучасному світі є розуміння актуальності вивчення самореалізації особистості як однієї з вирішальних передумов розвитку професійної кар'єри.

Неналежне ставлення до вивчення цього надважливого питання може привести до невідворотних наслідків. Адже нерозуміння себе і свого місця в сучасному світі, невизначеність на початку професійного шляху занурюють людину в чужорідні їй обставини. Обставини формують дії, а дії – протидії, спротив. І людина, не знаходячи шляхів для самовираження, не реалізуючи наповну свої здібності в наосліп обраній професії, не розуміючи істинних причин невдоволеності своєю працею, лише ходить по колу, подовжуючи низку хибних рішень упродовж всього професійного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями особливостей самореалізації та соціально-професійного становлення особистості займалися такі науковці: Г. В. Дворецька, О. М. Кокун, М. П. Лукашевич, В. В. Радул, О. Р. Малхазов, Є. В. Гудкова, В. Т. Лозовецька, О. В. Мазяр, В. В. Кириченко, І. Б. Файнман, І. П. Краснощок, І. В. Лебедик та ін.

Особливості дослідження професійної кар'єри особистості висвітлювали в своїх наукових працях учені: М. П. Лукашевич, Г. В. Дворецька, В. Т. Лозовецька,

Ю. В. Ковбасюк, Л. Е. Орбан-Лембрик, В. С. Біс-куп, Т. М. Траверсе, Т. Л. Лях, Т. П. Цюман, О. Р. Малхазов.

Метою статті є обґрунтування та розкриття сутності і змісту самореалізації особистості як однієї з передумов успішної професійної кар'єри; встановлення причин, які впливають на самореалізацію особистості в сучасних умовах, та провідних чинників динаміки кар'єрного розвитку; визначення стадій професійного розвитку та структури й умов формування професійної самосвідомості; теоретичний аналіз процесів кар'єрного розвитку та формування «Я-образів» в умовах становлення особистості професіонала; з'ясування факторів успішної професійної кар'єри та суті кар'єрних орієнтацій в процесі самореалізації особистості на початковому етапі розвитку кар'єри.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж планувати професійну кар'єру, необхідно з'ясувати ставлення людини до неї, загальний емоційний настрій, те, що вкладається в поняття кар'єри, адже складно, а може бути й неможливо, прагнути до мети, не знаючи, як її окреслити. Важливо також знати рівень власної мотивації, який залежить від спонукання людини до виконання трудових завдань шляхом активізації її вольової сфери. Психологічними чинниками, що в конкретному мотиваційному процесі визначають прийняття рішення, можуть виступати: моральний контроль, здібності,

схильності, зовнішня ситуація тощо. Часто буває, що людина приступає до конкретних дій, не маючи мотивації на досягнення успіху.

Професійна кар'єра характеризується тим, що людина в своєму трудовому житті проходить різні стадії розвитку: вибір професійного шляху, навчання, прийняття на роботу, професійний ріст, підтримка індивідуальних професійних здібностей тощо. Важливо пам'ятати, що кар'єра починається не з моменту призначення на будь-яку посаду, а з моменту вибору сфери, в якій можна застосувати свої можливості [3, с. 18–19].

Людина не є простим відтворенням соціального оточення [6, с. 3]. Слід пам'ятати, що кожна людина індивідуальна. Її своєрідність проявляється у психологічних особливостях, своєрідності мислення, внутрішньому світі тощо. Суспільство багато у чому формує людину, але людина при цьому не є сирим і піддатливим матеріалом. Можна передбачити, як людина у всьому багатстві характерних їй якостей й сама здійснює вплив на характер особливостей суспільства, в якому вона живе [6, с. 3].

З позиції соціального підходу індивідуальний шлях розвитку та виховання людини пов'язується з оволодінням життєвим середовищем або із засвоєнням нормативів, структури і принципів організації зовнішнього простору і часу (фізичного; природного і штучного; соціокультурного; міжособистісного; особистісного) [6, с. 20].

У моделі професійного розвитку фахівець характеризується здатністю побачити власну професійну діяльність цілісною. Л. Митіна наголошує на тому, що така модель має три стадії:

- самовизначення (характеризується здатністю особистості якісно порівняти себе з іншими, усвідомити необхідність власних змін і перетворень);

- самовираження (характеризується співвіднесенням власної поведінки і мотивації);

- самореалізація (характеризується формуванням своєї життєвої філософії як професіонала, з усвідомленням сенсу життя) [3, с. 78].

Людина не лише змінює й регулює процеси природи й суспільства, вона змінює, творить себе, регулює особистий розвиток. У цьому сенсі кожна особистість відповідальна за своє формування [2, с. 127].

Розвиток особистості (а тим більше всесторонній її розвиток) слід розглядати не лише як результат зовнішніх впливів на особистість, а й як міцний сплав, єдність їх з

активною діяльністю самої людини, її прагнення розвиватись різнобічно, з процесами саморегуляції [2, с. 127]. Саморегуляція представляє собою, за висловом Л. П. Буєвої, переклад індивідом всередину зовнішніх регулюючих систем [2, с. 127]. Без внутрішньої активності особистості, її активної життєвої позиції, всесторонній розвиток принципово неможливий [2, с. 127].

Самореалізація особистості – це не тільки підсумок самопізнання й самооцінки, знання людини самої себе, але перш за все і головним чином результат її практичної діяльності. Саме в процесі праці й інших видах соціальної діяльності людина проявляє свої здібності, обдарування, потреби, коротше кажучи, реалізує свої сутнісні сили. Завдяки самореалізації духовне багатство людини стає загальнозначимою суспільною цінністю [2, с. 127].

У процесі самопізнання формується самосвідомість, тобто уявлення людини про саму себе на тому чи іншому етапі її життєвого шляху. Ми пізнаємо себе, свої соціальні сили не заради задоволення простої цікавості, а щоб реалізувати ці сили в практичній діяльності. Самопізнання – умова самореалізації, її необхідна передумова. Чим адекватніше, точніше людина пізнала себе, тим більш повної самореалізації слід чекати від неї. Більше того, самопізнання можливе саме в процесі самореалізації. «Самореалізація і є та практична, перетворювальна діяльність, в якій особистість, використовуючи підсумки попереднього циклу самопізнання, разом з тим, відкриває в собі нові можливості, невикористані резерви, а значить, глибше і повніше пізнає себе» [2, с. 134].

Самопізнання і самореалізація знаходяться, отже, в діалектичній єдності: одне неможливе без іншого. Самореалізація – це не лише завершення одного циклу самопізнання, але й початок нового. І самопізнання, і самореалізація відбуваються на протязі всього життя людини. Самореалізація як свідомий і активний процес можлива тоді, коли особистість усвідомлює свої інтереси, потреби і здібності, котрі вона й втілює, опредмечує в практичній діяльності. У цьому сенсі самореалізації завжди передує процес самопізнання, в результаті якого у людини складається певна «само модель», тобто узагальнене, концентроване уявлення її про саму себе, про своє «я» [2, с. 134].

Для дослідження самореалізації особистості цілком прийнятна думка Л. І. Анциферової про те, що «особистість,

примушуючи тих, хто оточує її, рухатися, розгортатися, сама перетворюється цілеспрямовано відповідно до своїх задумів» [5, с. 11].

У ході самореалізації фахівець вступає у життя і «привласнюється» іншими людьми і в економічному, і в духовному планах [5].

Розуміння самореалізації й активності особистості спирається на такі фундаментальні методологічні положення про суспільство як систему суспільних відносин; визначальну роль діяльності у формуванні індивіда як особистості; про сутність людини як ансамблю суспільних відносин; про свідомість як відображення буття; про перетворювальну й творчу роль свідомості та самосвідомості.

Виходячи з цих методологічних положень, активність особистості доцільно розуміти як стосунки, спрямовані на:

а) засвоєння, збагачення елементарних загальнолюдських способів існування в мікро- і макросередовищі (засвоєння трудових дій і творчість усіх суспільних норм поведінки);

б) творення світу речей та ідей (репродуктивне й творче);

в) формування взаємин у мікросередовищі й творення свого внутрішнього світу та внутрішнього світу іншого суб'єкта;

г) участь в регуляції перетворення макросередовища;

д) самостворення, самоутвердження, саморегуляція [5, с. 6].

Всі ці види й рівні активності, що виступають у вигляді окремих форм суспільних відносин, включаючи діяльність, взаємопов'язані та взаємозумовлені. У них і через них особистість формується і виступає як суб'єкт діяльності, в них і через них формується і виявляється свідомість та самосвідомість суб'єкта як ідеальна форма відображення реальної дійсності [5].

У психолого-педагогічній науці розуміння особистості як суб'єкта пов'язується з поняттям «самовизначення особистості» й розуміється як індивідуальна реалізація особистістю суспільної детермінації. У процесі цієї реалізації особистість здійснює дії, вчинки, «об'єктивізує свою суб'єктність». Активність суб'єкта, як указує К. А. Абульханова-Славська, ґрунтується на здатності мобілізувати свої можливості й визначити способи досягнення цілей – реалізувати їх у діяльності. При цьому потрібно враховувати те, що Б. Г. Ананьєв до суб'єктивних властивостей людини відносить «творчість,

узагальненим ефектом якої виступають здібності й талант» [5, с. 8].

З цих положень випливає, що суб'єктивність людини передусім формується і виявляється у творенні речей, ідей, стосунків. Звідси можна зробити висновок про те, що сфера формування і вияву суб'єктності людини – передусім суб'єкт-об'єктні взаємини. Нас цікавить активність особистості, що виявляється в суб'єктно-суб'єктних стосунках, незважаючи на те, що названі два рівні стосунків двоєдині, суб'єкт-суб'єктні стосунки завжди опосередковані об'єктними стосунками (Б. Ф. Ломов). У руслі нашого дослідження як предмет дослідження ми виділяємо таку форму активності особистості, як самостворення, що здійснюється через самопізнання і саморегуляцію, формування суб'єктом себе як особистості, що самореалізується [5].

Особистість творить нові способи діяльності, набуваючи тим самим нових властивостей. Становлення особистості збігається з формуванням у неї вищих психічних функцій – суб'єктних якостей, які визначають початок самостійної активності. Особливу цінність у цьому напрямку становить думка Л. С. Виготського про характерну властивість свідомості – виступати чинником психічного розвитку й формувати цілісність та інтегративність особистості. При чому свідомість виступає умовою і виявом самореалізації, тобто «саморуку» й саморегуляції особистості [5].

Саморегуляція особистості майбутнього фахівця містить у собі результати уподібнення, самосвідомості, емоційно-ціннісного ставлення до себе. Широта й глибина включеності в саморегуляцію визначається багатьма внутрішніми причинами, але саморегуляція в суб'єктивному плані пов'язується з хвилюваннями задоволення чи незадоволення та суперечністю змісту «я» – одиницею самосвідомості особистості [5].

Включаючись у соціальні процеси, особистість тим самим змінює обставини свого власного життя. Беручи участь у суспільному житті, вона разом з тим активно визначає і розвиває «лінію» свого власного життя. Основною умовою самовизначення особистості й свідомого регулювання своєї життєдіяльності є її соціальна активність [6].

Особистість є соціальна якість (властивість) індивіда, що визначається його включеністю у суспільні відносини. Образ життя індивіда, виконуваним ним соціальні ролі забезпечують формування, трансформацію і закріплення властивостей, які утворюють його психологічний зміст.

Саме в системі суспільних відносин відбувається перетворення внутрішніх, психічних процесів індивіда у якісні властивості його особистості [6].

Розвиток, у загальних рисах, є закономірним процесом зміни об'єкта при взаємодії його з дійсністю. Розвиток є формою існування матерії, і відбувається незалежно від волі й свідомості; це процес розвитку об'єкта, що не містить у собі напрямів його змін. Професійний розвиток, подальша професійна ідентифікація, сама професіоналізація та подальша кар'єра потребують наявності певних особистісних та професійних якостей людини, внутрішніх можливостей їхнього розвитку [3].

Професійна ідентифікація людини відбувається шляхом співвіднесення внутрішніх моделей професії і моделей професійної діяльності з професійною «Я-концепцією». Професійна ідентичність вимагає прийняття людиною сформованих цінностей професії, а також ідей, переконань, правил поведінки, прийнятих і поділюваних членами професійної спільноти в цілому [3].

Учені представляють структуру професійної самосвідомості через:

1. «Образ Я» – саморозуміння, визначення себе у власної цінності і сенсах, потребах і мотивах, особистісних особливостях.

2. «Образ професії» – розуміння професії, усвідомлення різних її сторін.

3. «Образ Я професії» – усвідомлення себе в професії, готовність здійснити даний вибір і докласти зусиль для його реалізації [3, с. 42–43].

Спираючись на інтегративний підхід, А. Іващенко, В. Агапов, І. Баришнікова, встановили, що «Я-концепція» особистості має розумітися як «системне інтегральне психічне утворення, що реалізується в таких сферах, як: когнітивна, емоційна, мотиваційна, поведінкова, котрі акумулюють уявлення, знання суб'єкта про себе, особистісні сенси освіти, переживання суб'єктом оцінки та самооцінки власних властивостей і якостей, своїх можливостей та обмежень, цінностей, що акцентуються в стратегії життя» [3, с. 70].

У психологічній літературі з професійною Я-концепцією пов'язані різні феномени: професійний успіх, професійні кризи, професійна поведінка, типи «Я», професійна самооцінка, психологічні проблеми, нерезалізованість, гендерні аспекти тощо. При цьому різні автори, як вітчизняні, так і зарубіжні, розуміють професійну «Я-концепцію» як:

– один із видів «Я-концепції», набір характеристик самосприйняття, усвідомлених індивідом; відповідний професійний вибір (Д. Сьюпер);

– сукупність уявлень про себе в ролі професіонала (А. Реан);

– систему сполучених з оцінкою уявлень людини про себе як суб'єкта професійної діяльності і як особистості, призначених для реалізації тих чи інших за змістом смислових відносин людини до професії, котрі забезпечують її власне функціонування, саморозвиток, самореалізацію у професії (С. Джанер'ян) [3].

Варто наголосити, що Д. Сьюпер та чимало інших дослідників у вивченні кар'єри особистості застосовують теорію «Я-концепції», яка «концентрується на індивідуумі як суб'єкті прийняття рішення, враховуючи уявлення про себе, але це не концепція щодо уявлення себе у вакуумі, це уявлення себе в ситуації. Люди діють, виходячи з уявлень не тільки про самих себе, але й про ситуацію» [3, с. 71–72].

В останнє десятиліття відзначається особливий інтерес дослідників до образу фахівця. У роботах вчених акцентується увага на роль, яку відіграє образ фахівця в соціальному, особистісному і професійному самовизначенні людини, формуванні її ставлення до професійної діяльності [3].

Варто наголосити, що процес дослідження і формування «Я-образів» в умовах становлення особистості професіонала вченими розглядається як процес не тільки детермінуючий майбутнє молоді людини, її професійну й особистісну успішність, а й як процес, що сприяє соціально-економічному розвитку та вдосконаленню виробництва. Бажаний результат професійного становлення молоді людини може виступати коригувальним фактором професійного та особистісного розвитку [3].

Таким чином, професійну самосвідомість формують змінні в часі уявлення індивіда про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності, на основі яких він формує образ «Я – ідеальний фахівець» щодо перспективного шляху власного професійного саморозвитку. У структурі професійної самосвідомості характерними є такі компоненти: образ «Я – реальний адепт»; образ «Я – реальний фахівець»; образ «Я – ідеальний фахівець». Образ «Я – реальний адепт» розглядається уявленнями особистості про себе як про майбутнє суб'єкта праці, людини, яка входить до певного професійного середовища та знаходиться на етапі підготовки і навчання

до здійснення того чи іншого виду професійної діяльності. Процес професійного навчання дає змогу диференціювати даний образ залежно від етапу навчання, виділивши образи: «Я – учень» і «Я – випускник». Під образом «Я – реальний фахівець» розуміють уявлення особистості про себе як представника професії, людини, котра володіє певною професійною підготовкою, що обумовлює якість виконуваної діяльності і професійну успішність. Образ «Я – ідеальний фахівець» – уявлення особистості про себе як про людину, яка володіє всіма професійними якостями і здібностями, необхідними для майбутньої успішної професійної самореалізації і саморозвитку. Даний образ ми вважаємо реально прийнятним молодіжною людиною, якщо її досягнення сприймається як «найкраще» для суб'єкта навчально-професійної діяльності, і здійснювальні нею дії усвідомлені й цілеспрямовані щодо досягнення даного образу. Істотним у формуванні професійної самосвідомості є процес первинної професіоналізації, розвиток професійно значущих якостей, саморозвиток з метою встановлення відповідності вимогам професії та вимогам, що зумовлюють динаміку професійного зростання особистості. Вивчаючи проблему формування професійної самосвідомості, необхідно визначити загальні, але при цьому істотні властивості даного поняття. Формування професійної самосвідомості має розглядатися з позиції динамічних процесів професійної самосвідомості [3].

Варто наголосити, що основною умовою успішної професійної кар'єри є правильний вибір професії. Вирішення цієї проблеми ґрунтується на аналізі декількох факторів.

Фактор 1: потрібно добре знати світ професій і вимог, що пред'являються до людини, яка виконує ту чи іншу роботу. Уточнити для себе формулу обраної професії, з урахуванням можливих запасних варіантів вибору.

Фактор 2: потрібно правильно визначити свої інтереси і схильності, оцінити свої можливості, стан здоров'я, здібності і відповідність вимогам обраної професії.

Фактор 3: потрібно вивчити стан ринку праці, його потреби і регіональні особливості.

Фактор 4: потрібно виходити з реальних можливостей отримання освіти, перенавчання та підвищення кваліфікації. Зробивши все це, можна відібрати для себе кілька потрібних професій, і серед них – обрати свою, єдину, намітити свій професійний маршрут і вибрати

індивідуальний шлях у досягненні поставленої мети [3].

Проблемою правильного вибору професії вчені займаються вже давно.

Ще в 1575 р. іспанський лікар і філософ Х. Уарте стверджував, що «для того, щоб ніхто не помилявся у виборі тої професії, яка найбільше підходить до його дарувань, королю слід було б виділити уповноважених людей значних розуму і знань, які відкривали б у кожного його дарування ще в дитячому віці, змушували б його обов'язково вивчати ту галузь знань, яка йому підходить, і цим самим не допускали випадкового профвибору» [1, с. 207].

Це була перша робота, яка поставила завдання вивчення розбіжностей між індивідуальними здібностями та метою професійного відбору [7].

Не межі ХХ ст. професійна орієнтація інституалізувалася [1].

Серед її засновників можна виділити Парсона, автора книги «Вибір професії». Він організував у Бостоні (США) спеціальне профбюро, до завдань якого належало:

- 1) допомогти особистості одержати інформацію про свої психічні властивості й здатності за допомогою психологічних тестів;
- 2) ознайомитися з вимогами, які різні професії пред'являють до працівника;
- 3) зіставивши дану інформацію, дати конкретній людині рекомендацію щодо найбільш підходящої для неї професії [7].

Ситуація вибору професії є не лише суб'єктно зумовленою, тобто залежною виключно від внутрішніх бажань та світоглядних уявлень. Проблема вибору професії виникає на певному етапі життєвого шляху, залежить від культурно-історичних умов і відбувається під жорстким контролем суспільства. Власне життя «до професії» є підготовкою до неї. У площині наукових досліджень Б. Г. Ананьєва, О. М. Леонт'єва, Г. С. Костюка, К. К. Платонова іграва та навчальна діяльність вважалися підготовчими відносно професійної, яка займає більшу частину життя людини. У епігенетичній теорії розвитку Е. Еріксона основні особистісні новоутворення (базові елементи особистісної ідентичності), які з'являються в юнацькому віці, пов'язані з професійним розвитком, пошуками себе у певній галузі. В юнацькому віці людині здається, що вона сама вибирає шлях. Вона дійсно його робить, хоча на її вибір впливають попередній досвід, середовище, індивідуально своєрідні умови розвитку, життєва ситуація (І. С. Кон, О. М. Леонт'єв). Іншими словами, «поряд із шляхами, які ми вибираємо, існують шляхи, які вибирають нас» [4, с. 96].

Професійне самовизначення – це не одноразовий вибір професії, а перманентний процес самопізнання, формування інтересів, визначення напрямків набуття кваліфікації, який пронизує всі етапи навчальної і трудової діяльності людини [1].

Проблема вибору професії молоддю містить як теоретичний, так і практичний інтерес. З одного боку, в ній віддзеркалюються устремління, намагання молоді, з іншого – конкретне здійснення цих намірів, реалізація особистих планів (реальний вибір професії). Вирішення цієї проблеми можливе у двох напрямках:

1) формування особистих намірів та інтересів у молоді з урахуванням соціально-економічних потреб суспільства;

2) приведення у відповідність устремлень, особистих планів молоді з можливостями їх реалізації [1].

Процес кар'єрного розвитку сучасної особистості є варіативним процесом формування і розвитку конкурентоздатного фахівця, фахівця, який має динамічно-позитивне ставлення до обраної професії і відповідний рівень сформованості професійної самосвідомості щодо усвідомлення себе як майбутнього суб'єкта праці та динаміки власного професійного розвитку. Основою цих процесів є розвиток самопізнання майбутніми фахівцями професійних, особистісних якостей та аналізу сучасних соціально-економічних вимог, формування цілісної системи професійно-орієнтованих цілей і мотивів, відповідного рівня компетентності фахівця у тій чи іншій галузі діяльності [3].

Питання ефективної професійної орієнтації й професійного відбору є надзвичайно актуальні. Результати досліджень свідчать, що продуктивність праці працівників, які за своїми якостями відповідають вимогам професії, у середньому на 20% вище ніж у тих, хто таким вимогам не відповідає. При цьому, близько 40% працівників, які змінюють місце роботи, пояснюють це невідповідністю роботи та їхніх здібностей.

Рефлексія і переживання фахівцями-початківцями свого професійного становлення мають двоякий функціональний зміст. З одного боку, вони сприяють усвідомленню індивідуальних труднощів у здійсненні професійних дій і стимулюють професійний індивідуальний пошук шляхів самореалізації, самоосвіти і самовдосконалення. З іншого боку, вони ж стають джерелом болісних «криз професіоналізації», пережитих на емоційно-особистісному рівні при переході з одного

середовища (наприклад, навчального), в інше (професійне). Досить часто період входження у «професійні реалії», супроводжується недостатньо кваліфікованим виконанням професійної діяльності, розчаруванням у професії, профанацією професійних дій та професійного статусу, пошуком нових форм професійної діяльності, які були б необтяжливими і відповідали б не тільки реальним професійним завданням, але й можливостям, інтересам і бажанням конкретного фахівця [3].

Аналізуючи вищезначене, можна дійти висновку, що «важливою проблемою у кар'єрному розвитку особистості є недостатній рівень її кар'єрних орієнтацій щодо професійної самоактуалізації в сучасних умовах праці» [3, с. 32].

Однією з ознак розвитку особистості у плані професійної діяльності, якою ці сподівання і потреби визначаються, є так звана кар'єрна орієнтація. Кар'єрні орієнтації виникають у процесі соціалізації індивіда на основі навчання в початковий період розвитку кар'єри. Вони достатньо стійкі і можуть залишатися стабільними впродовж тривалого часу. Ці орієнтації визначаються особистісною концепцією, талантами, спонуканнями, мотивами і цінностями. Ними керується людина, обираючи кар'єру. Кар'єрні орієнтації особистості сприймають як вимоги індивіда, які він висуває до себе як до професіонала й до обраної ним професійної діяльності [3].

Кар'єрні орієнтації розглядаються вченими як важливий чинник динаміки кар'єрного розвитку людини, як складова загальної системи ціннісних орієнтацій індивіда, яка формується його досвідом і зумовлює установки щодо кар'єри індивіда і його професійної діяльності та праці взагалі. Вважаючи, що найважливішою детермінантою кар'єрного розвитку людини є її уявлення про себе, про свою особистість – тобто, так звана, професійна «Я-концепція», яку кожна людина втілює в серію кар'єрних рішень [3].

Кар'єрна орієнтація допомагає людині реалізувати себе чи самоактуалізуватися у професійному плані. Це стає можливим, якщо професія обирається відповідно до власних інтересів і здібностей. У протилежному випадку, коли професійний вибір визначається випадковим фактором чи умовами ситуації (близькість роботи до місця проживання, мода на дану професію, можливість отримати місце по знайомству тощо), людині важко реалізувати власний професійний потенціал [3].

Відтак, професійна самоактуалізація індивіда у кар'єрному розвитку є тривалим процесом щодо цілеспрямованого формування ціннісних орієнтирів і мотивів у сприйнятті реалій професійної діяльності особистості, ставленні до самого себе як до професіонала. Успіх тут визначається активністю самого суб'єкта професійної діяльності на шляху його особистісного розвитку. Він сам обирає професію, сам проходить період професійного навчання, сам активно будує власну професійну кар'єру і реалізує власний особистісний та інтелектуальний потенціал. Обидва плани розвитку здійснюються впродовж усього професійного і життєвого шляху людини на всіх етапах її професійної самоактуалізації [3].

Професійна самоактуалізація – це процес пошуку себе в професії, становлення своєї професійної ролі, професійного образу «Я» особистості, куди входять і професійний імідж, й індивідуальний стиль професійної діяльності. Для актуалізації в професійному плані важливе значення має визначення особистістю своїх перспектив і цілей, досягнення їх, покладання нових цілей. Інакше кажучи, необхідне постійне прагнення особистості до розкриття й реалізації свого природного творчого потенціалу. Таке активне самовизначення містить процеси особистісного розвитку, що характеризуються як самопізнання, самооцінювання і саморозвиток [3].

Чимало авторів звертається до проблем формування особистості у зв'язку з її професійною підготовкою. Цікава позиція Ю. Поваренкова, який стверджує, що «дослідження будь-яких аспектів розвитку та діяльності професіонала так чи інакше вказує на активну участь у цих процесах самого суб'єкта трудової діяльності. Саме суб'єкт впливає на граничний рівень професійної продуктивності, ідентичності, зрілості. Такий підхід дає змогу суб'єкту праці, керуючись трансформацією в часі образу «Я», бути координатором, ініціатором власного професійного становлення» [3, с. 44].

Досліджуючи умови формування професійної самосвідомості, Е. Савіна дійшла висновку, що «даний феномен має подвійну природу, елементарну й динамічну, що включає в себе етапи його зародження, розвитку і становлення. Одним з найважливіших висновків дослідження є те, що професійне становлення людини детермінується рівнем сформованості його професійної самосвідомості. Водночас, період активного формування професійної самосвідомості починається після вибору

професії або початку трудової діяльності випускника школи. Такий процес здебільшого означає закінчення сумнівів у правильності прийнятого рішення професійного вибору, при цьому людина може підніматися по професійних сходинках, підвищуючи і розширюючи свою кваліфікацію, або змінюючи професію, місце роботи та кваліфікацію» [3, с. 44–45].

На думку більшості дослідників, найважливішою передумовою й умовою формування самосвідомості є самопізнання. У процесі самоаналізу реалізується потреба розібратися в собі, в особливостях відповідності або невідповідності вимогам професії. Результатом професійного самопізнання стає сформована сукупність «Я-образів» майбутнього суб'єкта праці, система уявлень особистості про себе як про працівника, фахівця, професіонала, а також про свій майбутній професійний розвиток і самовдосконалення [3].

Важливим засобом самосвідомості, чинником особистісного і професійного саморозвитку та самовдосконалення є самоаналіз. Усвідомлення своїх здібностей є невід'ємним компонентом професійного становлення. Так С. Л. Богомаз під самоаналізом розуміє «психологічний процес виявлення професійно значущих особливостей власної особистості, а також процес пояснення і виправдання якості та результату своєї праці, поведінки і способу життя» [3, с. 46]. Рівень розвитку самоаналізу автор визначає через «розвиток основних його компонентів: знань про професію і про себе. Високий рівень самоаналізу спостерігався, коли обидва показники, які його характеризують, були однаково високорозвинені та мали розгорнуте обґрунтування вибору професії. Середньому рівню відповідає вибір одного з показників та окремі алгоритми обґрунтування вибору професії. При слабкому розвитку має місце відсутність хоча б одного з показників, є не обґрунтованим вибір професії, що пояснюється низьким рівнем розвитку самопізнання» [3, с. 46].

Даний підхід привертає увагу чіткою структурою та чіткими межами, можливістю послідовного і поступового розвитку самоаналізу, що сприяє не тільки професійному становленню, але й особистісному розвитку [3].

Учені наголошують, що умовою формування професійної самосвідомості є не тільки самопізнання окремих сторін особистості та її діяльності, але й розширення професійно-психологічних знань суб'єкта праці, формування потреб, мотивації,

готовності до розвитку і вдосконалення. Феномен професійної самосвідомості необхідно розглядати у двох аспектах: як процес і як результат професійного розвитку (зростання) особистості. Відповідно процес професійного самопізнання розглядається як одна з умов формування професійної самосвідомості [3].

Вчені наголошують, що «розвиток кар'єри людини передбачає певну індивідуалізовану траєкторію розвитку її професіоналізму на всіх етапах професійного становлення» [3, с. 68].

За Б. І. Слободчиковим, «професіонал є майстром своєї справи, це виражена індивідуальність, якій характерне становлення особливого, суб'єктивної реальності уособлення творчого саморозвитку особистості. Професіоналізм не виключає людяності; професія – це сфера, де людина концентрує свої загальнолюдські властивості. Ідеал – це коли професія дає особисте задоволення та особисте вдосконалення. Якщо професія перестає ставити людину в ситуації, що вимагають вирішення протиріч між умовами діяльності та актуальними можливостями людини, то вона повинна сама ставити перед собою завдання, знаходити нові смисли для подальшого свого розвитку не тільки як професіонала, але і як суб'єкта власного життя. Саме тоді виникає можливість для саморозвитку особистості, її кар'єрного зростання» [3, с. 68].

Успішність кар'єри зумовлена результатом досягнення певних цілей на тій чи іншій стадії професійного розвитку. Важливим у цьому є адекватність професійного вибору та шляхів розвитку кар'єри за умови забезпечення тотожності індивідуальної «Я-концепції» і «Я-концепції» професійної кар'єри, котру людина вибирає [3].

Теорія вибору кар'єри Дж. Холланда пов'язує її успішність із відповідністю потреб особистості умовам праці. «Вибір певного кар'єрного шляху зумовлений особистісними характеристиками людини, а не випадковими подіями. Професійний розвиток і успіх залежать від можливості людини реалізувати «типові характеристики особистості» в ході здійснення кар'єри» [3, с. 85].

Методологія розвитку професійної кар'єри особистості орієнтується на розвиток індивідуально-психологічних, особистісних, суб'єктних властивостей та професійно-важливих якостей людини, що супроводжується виробленням індивідуального професійного стилю, котрий проявляється в діяльності, поведінці,

спілкуванні, сприйнятті світу і ставленні до нього, опосередкованого всією життєвою філософією, світоглядом людини, її ціннісно-мотиваційними та кар'єрними орієнтаціями. Для кар'єри сучасної особистості важливим є розвиток її творчого потенціалу на засадах мотивації досягнень та рефлексійної самоорганізації у формуванні відповідного рівня професійної компетентності [3].

Реалізація кар'єри майбутніх фахівців має передбачати усвідомлене оволодіння сучасними умовами професійного становлення особистості з дотриманням відповідних правил особистісної поведінки фахівців на сучасному ринку праці [3].

Висновки і перспективи подальших розвідок наперед. Таким чином, враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що процес кар'єрного розвитку сучасної особистості має розглядатися як варіативний процес формування і розвитку конкурентоздатного фахівця, що має динамічно-позитивне ставлення до обраної професії й суттєвим чином зумовлений рівнем сформованості професійної самосвідомості. Формування професійної самосвідомості – це процес і результат усвідомлення особистістю себе як майбутнього суб'єкта праці та динаміки власного професійного розвитку. Динаміка кар'єрного розвитку особистості зумовлена сукупністю психолого-педагогічних умов, котрі передбачають, насамперед: розвиток самопізнання майбутніми фахівцями власних особистісних і професійних якостей; аналіз ринкових вимог, що пред'являються до професійної діяльності фахівця в обраній професії із формуванням відповідної системи ціннісно-мотиваційних орієнтирів; формування уявлення про зміст професії і про себе як конкурентоздатного фахівця; усвідомлення необхідності формування відповідного рівня компетентності підготовки для ефективного здійснення того чи іншого виду професійної діяльності.

Важливе місце у вирішенні даного питання належить також і діагностичній роботі, яка дозволяє дослідити рівень професійної компетентності майбутніх фахівців та ефективність кар'єроорієнтованого підходу у створенні педагогічних умов для професійного розвитку та кар'єрного зростання особистості в сучасних умовах. Саме діагностична робота визначає наступність у проведінні подальших досліджень. Результати діагностики відкриватимуть все нові перспективи для подальших розвідок у вдосконаленні педагогічних умов процесу професійної самореалізації майбутніх

фахівців відповідних фахів в системі вищої професійної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дворецька Г. В. Соціологія праці: навч. посібник / Г. В. Дворецька. – К. : КНЕУ, 2001. – 244 с.
2. Коган Л. Н. Цель и смысл жизни человека / Л. Н. Коган. – М.: Мысль, 1984. – 252 с.
3. Лозовецька В. Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах: монографія / В. Т. Лозовецька. – Київ: 2015. – 279 с.
4. Мазяр О. В. Психологія праці: модульний курс: навчальний посібник / О. В. Мазяр, В. В. Кириченко. – Житомир: Вид.-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 190 с.
5. Радул В. В. Дослідження особливостей самореалізації особистості: [Монографія] / В. В. Радул, І. П. Краснощок, І. В. Лебедик. – К.: «Імекс-ЛТД», 2009. – 352 с.
6. Радул В. В. Соціально-професійне становлення особистості: [Монографія] / В. В. Радул, О. В. Михайлов, І. П. Краснощок, В. А. Кушнір / За редакцією В. В. Радула. – Кіровоград, Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. – 263 с.
7. Самалюк Н. М. Фізіологія і психологія праці: Навчальний посібник / Н. М. Самалюк. – Рівне: НУВГП, 2013. – 330 с.

REFERENCES

1. Dvoretzka, H. V. (2001). *Sotsiologiya pratsi: navch. Posibnyk*. [The Sociology of Labour: Tutorial]. Kyiv.
2. Kohan, L. N. (1984). *Tsel' y smysl zhyzny cheloveka*. [The Aim And Sense Of A Human's Life]. Moscow: Mysl.
3. Lozovetska, V. (2015). *Profesiyina kar'yera osobystosti v suchasnykh umovakh: monohrafiya*. [An Individual's Professional Career Under The Modern Conditions: Monograph]. Kyiv.

4. Maziar, O. V. (2014). *Psykhologhiya pratsi: modul'nyy kurs: navchal'nyy posibnyk*. [The Psychology of Labour: Modular Course: tutorial]. Zhytomyr: the publishing house ZHDU after I. Franko.
5. Radul, V. V. (2009). *Doslidzhennya osoblyvostey samorealizatsiyi osobystosti: [Monohrafiya]*. [The Research Of The Typical Features Of The Individual's Self-Realization: Monograph]. Kyiv: «Imex LTD».
6. Radul V.V. *The Social Professional Formation Of An Individual: [Monograph] / V.V. Radul, O.V. Mykhailov, I.P. Krasnoshchok, V.A. Kushnir / ed.: V.V. Radul. – Kirovohrad, the polygraphic editing center "Imex LTD", 2002. – p. 263 (in Ukr.)*
7. Samaliuk, N. M. (2013). *Fiziologhiya i psykhologhiya pratsi: Navchal'nyy posibnyk*. [The Physiology And Psychology Of Labour: tutorial]. Rivne: NUVHP.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГОРОХОВА Галина Іванівна – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: особливості професійної самореалізації особистості, становлення та розвиток професійної кар'єри особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HOROKHOVA Halyna Ivanivna – Postgraduate Student of the Department of Pedagogy and Educational Management, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: The peculiarities of the individual's professional self-realization, the formation and development of an individual's professional career.

УДК 378:005.95

ЄВДОКІМОВА-ЛИСОГОР Леся Анатоліївна – аспірант кафедри іноземних мов та перекладу Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця
e-mail: lessia505@i.ua

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ДО МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інноваційні процеси, які відбуваються в системі вищої

освіти України, актуалізують роль підготовки майбутніх фахівців сфери туризму до міжкультурного діалогу (надалі – МД).